

PÁZMÁNY PÉTER

hatása a XVIII. századi szlovák prédikációirodalomra

Mokos Domokos sexagesima vasárnapra írt prédikációjának forrásáról

Bevezetés

A XVII. és XVIII. századi kéziratos és nyomtatott prédikációirodalomból a szlovák irodalomtörténet csak a jéghegy csúcsát ismeri, ugyanis az eddigi kutatások nem voltak rendszeresek, hanem csak egy-egy szerzőt vagy művet vizsgáltak meg részletesebben. Ezek is többnyire általános (kultúrtörténeti, etnográfiai, nyelvtörténeti) megfigyeléseket eredményeztek. Vševlad Jozef Gajdoš ugyan a hatvanas-hetvenes években foglalkozott ezekkel a szövegekkel, de munkáit ideológiai okok miatt nem publikálhatta.¹

Dolgozatomban a XVIII. század második felének egyik legtermékenyebb szlovák nyelvű² prédikációírójának, Mokos Domokosnak³ a beszédeivel, majd egy konkrét szövegével foglalkozom. Célom, hogy bemutassam a szerző kéziratos köteteit, valamint rámutassak arra, hogy a fent említett szerzetes Pázmány Péter írásait is használta beszéde forrásaként. Pontosabban a jezsuita hitszónok nagybőjt ötödik vasárnapjára írt prédikációjából (*Mint kell Isten Igéjét gyümölcsösen hallgatni*) merített. Eközben a Hargittay Emil által megadott kompilációdefinícióra támaszkodom: „a kompiláció szövegszerkesztési technika, az egy vagy több szövegből létrehozott újabb szöveget alakító folyamat, melyben a szerzői novum nem a saját fogalmazású új gondolatok közlésében keresendő, hanem a szöveg kialakításának, megfogalmazásának módjában,

a szöveg átstrukturálásának, a kompiláció technikájának érvényesülésében”⁴. A Pázmány-kompiláció kutatásának eddig ismeretlen területére összpontosítok, ugyanis a vizsgálatok eddig a magyar nyelvű prédikációkra koncentráltak és főleg ebben a témakörben születtek tanulmányok.⁵

Mokos Domokos kéziratos kötetei

Mokos Domokos⁶ ferences rendi szerzetesnek hét 1752 és 1774 között íródott kéziratos prédikációs kötete maradt ránk. A szlovák irodalomtörténet kevés figyelmet szentel a szerzőnek, ugyanis a nagyobb összefoglaló irodalomtörténeti munkákban csak egy-egy mondat erejéig említik meg. Vševlad Jozef Gajdoš szeretett volna a hetvenes években egy tanulmányt publikálni róla a *Literárný archív* valamelyik számában, de ez nem jelenhetett meg.⁷ Mokos mellett meg kell említenünk még két másik prédikációíró is: Juraj Pavlín Bajan⁸ ferences rendi szerzetest, akinek hatszáz kéziratos beszéde maradt fenn, valamint Hugolín Gavlovičot, aki a szlovák irodalomtörténetben kiemelkedő helyet foglal el lírájával, emellett tőle is maradtak fenn kéziratos prédikációk. A szövegek a Szlovák Nemzeti Könyvtár archívumában találhatóak.

A szlovák irodalomtörténész, Jozef Minárik a kor irodalompolitikai elvárásait beteljesítve a három szerzőt együtt említi, és azt állítja, hogy a ferences prédikációkban mutatkozott meg a legjobban a társadalmi különbségek problematikája.⁹ Továbbá megemlíti, hogy Mokos Domokos szövegeire jellemző a magasabb társadalmi rétegek kritizálása, és rámutat a szegények erkölcsi és társadalmi nyomorára. Beszédeiben megjelennek a népi kifejezések, és közmondások¹⁰, például amikor a prédikáció hallgatásának fontosságáról ír, akkor mindezt egy egyszerű példával illusztrálja, azt mondja, hogy úgy kell hallgatni a beszédet, mintha maga Jézus jönne és ő beszélné a szószékről.¹¹

Mokos Domokos kéziratos köteteiben található valamennyi beszéd *sermo*: „egy téma köré szerveződő prédikáció, mely egy bibliai citátumot részeire bontva elemez. A citátumhoz kapcsolódó alosztások és disztinkciók sorozatát tekintélyek (auctoritates) gondolatai, tőlük vett idézetek támogatják.”¹² Mokos Domokos szövegei – ahogy arról már volt szó – az egyszerűbb, szegényebb népek íródtak. Erre utal, hogy a legtöbbet a Szentírásból merít, és szövegeibe sok egyszerű, a nép számára is érthető történetet illeszt, valamint kevés antik szerzőre és egyházatyára hivatkozik.

A ferences szerzetes által ránk hagyott hét kéziratos prédikációskötet közül hat Túrócszentmártonban a Szlovák Nemzeti Könyvtárban található, egy pedig az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában.¹³ Az első címe *Sanctuarium...*¹⁴, melyben *de sanctis* beszédek találhatóak. A második a *Sanctus Franciscus...*¹⁵ címet viseli. Ugyanez a címe a harmadik beszédgyűjteménynek is.¹⁶ Mindkettőben *de tempore* beszédek találhatóak. A másodikban advent első vasárnapjától, nagypéntekig vannak a prédikációk, az utána következőben pedig mindez folytatódik, mégpedig pünkösd vasárnapjától egészen pünkösd utáni huszonegyedik vasárnapig, az utolsó beszéd pedig az egyházzól szól. A negyedik kötet címe *Pro Gloria...*¹⁷, ebben ünnepi és oktató beszédek olvashatók. Érdekessége, hogy a címlapon színes (festett) kép található, valamint néhány prédikáció alatt felfedezhető egy-egy festett motívum, vagy előfordul, hogy a nagy kezdőbetűk különböző díszítéseket kapnak. Az ötödik¹⁸ két egységet foglal magában, melyekben halotti prédikációk és meditációk olvashatók valamint erkölcsi és oktató beszédek. A hatodik kötet¹⁹ prédikációinak szerzője valójában Krajcsinovszki Kapisztrán,²⁰ azonban Mokos ezeket a beszédeket átírta és kijavította. Az, hogy a prédikációk szerzője más, azt az első oldalból tudható, ugyanis itt megnevezi magát a szerző (ld. 19. jegyzet). Ezek a prédikációk missziós céllal íródtak. Az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában található példányban Mária tiszteletére írt *sermók* vannak. A címlap hiányzik, el-

lenben a végén van egy rövid latin szöveg, melyben megnevezi magát a szerző.²¹

Kívülről a hat kötet egyforma, barna bőrbbe kötött, és egy (a hatodik) kivételével valamennyi elejébe bele van ütve az IHS jelzés. A hetedik beszédgyűjtemény fedő- és hátlapja keménypapírból készült. Valamennyi beszédet szép kézírással írták, és a prédikációk első betűje mindig díszített, sőt amennyiben maradt hely a szöveg befejezése után, a szerző még különböző díszítésekkel látta el az üresen maradt területet. Az összes beszéd az időpont megjelölésével kezdődik, majd következik a latin perikópa, amelyet a szlovák fordítás követ. A hivatkozások lapszéli jegyzetként vannak jelen. Azt nem tudni pontosan, hogy a szerző kiadásra szánta-e a művét, vagy csak saját használatra írta. Az igényes megszerkesztettség utalhat arra, hogy ki szerezte volna adni, de mivel Mokos Domokos nagyon sok helyen megfordult, és misszionáriusként is működött, elképzelhető, hogy ezeket a köteteket önmagának írta, ezzel mintegy saját dolgát megkönnyítve, hiszen bárhová ment, magával vihette beszédeit, és mindig kéznél lehetett egy-egy prédikáció.

A beszédek elmondásának ideje és a perikópák

Pázmány Péter a *Mint kell Isten Igéjét gyümölcsösen hallgatni* című beszédének elmondási időpontja nagyböjt ötödik vasárnapja, míg Mokos Domokosé sexagesima vasárnap. Stankovátsi Leopold *Isten Igéjének foganatos hallgatásáról* című prédikációjában a szerző advent második vasárnapját ajánlja a beszéd elmondásának időpontjaként. A prédikációnak szintén a fent említett Pázmány-szöveg a forrása. Mindez azért lehetséges, mert a Szentírás, illetve a prédikáció hallgatása mint beszédtema az egyházi év szinte bármelyik napján elmondható.

Sokkal érdekesebbek azonban a beszédek elején szereplő perikópák. Pázmány ehhez a prédikációhoz János evangéliumának nyolcadik fejezetét használja szentírási szakaszként. Itt szeretnék megemlíteni egy érdekességet, amelyre a kutatásaim során lettem figyelmes: az 1636-os prédikációskötetben²² Pázmány Péter Szent János evangélista tizenegyedik fejezetét jelöli meg evangéliuma forrásaként. A századfordulós kiadásban viszont a tizenegyedik fejezet helyett nyolcadik van írva. Utánanévezve ennek a kérdésnek megállapítottam, hogy Pázmány tévesztette el a bibliai hivatkozást. Az a szöveg, amit a perikópában leírt, az Szent János evangéliumának nyolcadik fejezetében található. A Hittudományi Akadémia által kiadott prédikációskötetben felfigyeltek erre a hibára és kijavították. Egyszerűen elképzelhető, hogy Pázmány

a hivatkozást eltévesztette, esetleg nyomdahiba történt.²³ Amennyiben ő követte el a hibát, annak több oka is lehet. Az egyik az, amiről Sík Sándor ír, hogy annyira jól ismerte a Bibliát, hogy bárhol és bármilyen helyzetben idézni tudott belőle, és a hivatkozás során rossz helyet jelölt meg. Másik oka pedig egy hibás segédkönyv használata lehetett.

Mokos Domokos *sermója* előtt két bibliai idézet található. Az idézetek először latinul olvashatók, majd a ferences szerzetes szlovák nyelven is megadja őket.²⁴ Az első citátum Lukács evangéliumának nyolcadik fejezetéből van, míg a második ugyanúgy, mint Pázmánynál János evangéliumának nyolcadik fejezetéből, a ferences szerzetes azonban nemcsak a fejezetet, hanem a pontos verset is megadja, ez pedig a negyvenhetedik.

Szentírási metaforák

A metaforák vizsgálata is hozzásegít ahhoz, hogy érthetőbbé váljon a kompilátor munkája. Ezek a poétikai és retorikai eszközök Pázmánynál mutatkoznak meg a legerőteljesebben. Nagyon sokat használ belőlük, ezek kifejezőmódjának legjellemzőbb és leghatásosabb elemei. Erről írja Lukácsy Sándor, hogy „nemcsak a tárgy szent, hanem a szerző szándéka is: a Biblia haszna mellett érvel, hitbéli buzdításokat ad azáltal, hogy megbővíti, kifejti a metaforákat”.²⁵ Továbbá nagy szerepük van a tanításban is, ugyanis a szentírási hasonlatok és metaforák „a meggyőzés fontos kelékei”.²⁶ A rengeteg jelzőre, hasonlatra, felsorolásra és a többi alakzatra azért van szükség, hogy a prédikációba beépített szilárd teológiai tanokat és fogalmakat szemléletesebbé tegye a hallgatók számára, azaz a „skolasztikus prédikáció absztrakt doktrínáit az isteni tettek, jótétemények (*beneficia*), istenemberi cselekedetek elbeszélése váltja fel”.²⁷ Pázmány előszeretettel használja ezeket a metaforákat, és nemcsak a Szentírás hasznosságának bizonyítására, hanem különböző hittételek, mint például a Szentháromság, a papi rend méltósága, Mária és még sok más fogalom megmagyarázására. A metaforára olyan eszközként tekintett, mint amit minden célra fel lehet használni.²⁸ Egy másik fontos kérdés a prédikációban előforduló metaforák szempontjából, hogy milyen társadalmi rétegek szólnak az ilyen prédikációk, megértették-e ezeket? A korabeli felfogás szerint a társadalmi hierarchia csúcsán a fejedelem vagy a főúri udvar emberei álltak, ezek mind olvasni tudó művelt emberek voltak. A számukra írt prédikációkban nyugodtan lehetett különböző utalásokat tenni más szerzőkre, és akár a Szentírásra is. Ennek ellentéte volt a jobbágyi, paraszti réteg, akik szinte semmit nem értettek ezekből művekből.²⁹ Pázmány úgy szerkesztette prédiká-

cióit, hogy a tanult és művelt főurak is élvezték, ezt bizonyítja a sok szentírási hivatkozás, továbbá az antik szerzőktől, az ókeresztény íróktól és a középkori teológia nagy alakjaitól való idézés. Ellenben számos olyan példával él, amivel könnyen meg tudja értetni az adott problémát az alacsonyabb társadalmi csoportba tartozó emberekkel is. Például különböző példákat hoz a hétköznapi életből. Isten igéjének hallgatását például a gyógyuláshoz hasonlítja. Összegezve elmondható, hogy „Pázmány nem ragaszkodott mereven a sémákhoz, hanem rugalmasan alkalmazkodott a témája kívánalmaihoz”.³⁰

Mindezek után felmerül a kérdés, hogy honnan ismert Pázmány ennyi metaforát? A válasz az, hogy valószínűleg különböző segédkönyveket használt, ilyenek lehetnek például a *loci communes*³¹ vagy más segédanyagok,³² ezek a gyors tájékozódást és a visszakereshetőséget segítő kézikönyvek, amelyek egyben a szentírási exegézis eszközei is.³³ A korabeli katolikus felfogás szerint a bibliamagyarázat négyféle lehet, de ebből a négyből csak kettőt alkalmaztak. A betű szerinti és a tropologikus magyarázatot használták, az allegorikust és az analogikust pedig elvetették.³⁴ További bizonyíték arra, hogy a tridentini zsinat után a középkori *exemplum* hagyomány újraéledt, hogy sok példa- és beszédminta-gyűjtemény látott napvilágot.³⁵ Tüskés Gábor említést tesz róla, hogy „az új használati összefüggésekre utal az *exemplum* helyének megváltozása a prédikációban, illusztratív, tanító és szórakoztató szerepe a *loci communes* elv keretében, továbbá funkcionális összekapcsolódása az idézetekkel, hasonlatokkal, az allegóriával, a szentenciával, a tekintélyérvel és az emblémával.”³⁶ A felsorolt bizonyítékokból is látszik, hogy a beszéd műfaját tekintve tematikus, ezért igényli a *loci communes*, vagy más segédkönyv, illetve segédlet használatát. A XVI. században a katolikus megújulás idejében is nagy szükség volt a segédkönyvekre, ugyanis az ilyenekben egy helyen találták meg a bizonyítandó tételhez szükséges hivatkozásokat.

Ezeket a metaforákat Mokos Domokos beszédében is megtalálhatjuk, azonban nem olyan mennyiségben, mint Pázmánynál. Pontosabban hat ilyen fedezhetünk fel a szöveg elején, egyet azonban megismétel. Érdekességképpen megemlíthető, hogy más kompilátorokkal ellentétben Mokos sorrendben emeli ki a hasonlatokat. A ferences szerzetes kiválasztott öt egymás után következő metaforát, és azokat beleépítette beszédébe. A következőkben bemutatom a metaforák előfordulását mindkét szövegben. A táblázat első oszlopa azt mutatja, hogy Mokos Domokos prédikációjában hányadik bekezdésben található az adott metafora, a másodikban pedig megnevezem azokat. A harmadik és negyedik oszlop ugyanezen eljárás alapján Pázmány prédikációjára vonatkozik. Az azonos metaforákat egyforma vonallal aláhúzva jelölöm.

Bekezdés	Mokos Domokos	Bekezdés	Pázmány Péter
1	„...pripodobnuge se <u>swici horiceg</u> ” ³⁷ „...pripodobnuje: nebo gako <u>swica horica</u> ...” ³⁸	5	„Nevezi világoskodó <u>lám-pás</u> -nak és <u>fényesség</u> -nek...” ³⁹
2	„...pripodobnuge se <u>dezdú</u> , aneb <u>rose</u> nebeskeg...” ⁴⁰	6	„Nevezi <u>eső</u> -nek, <u>harmat</u> -nak, <u>hó</u> -nak...” ⁴¹
3	„...pripodobnuge ho <u>lekarstwú</u> ...” ⁴²	7	„Nevezi <u>tűz</u> -nek és <u>kő</u> -sziklákát rontó <u>pöröly</u> -nek...” ⁴³
4	„Slowo Boži gest <u>woda</u> ...” ⁴⁴	8	„Végezetre, betegségünk-gyógyító <u>orvosság</u> -nak, lelkünk-mogatató <u>yíz</u> -nek, örök életre tápláló <u>éledele</u> -nek, lelki szomjúságunk enyhítő <u>ital</u> -nak...” ⁴⁵
5	„Ono zaiste gest <u>pokrm</u> ...” ⁴⁶		

A táblázat bizonyítja korábbi megállapításom, mely szerint Mokos kiválasztott egy hosszabb összefüggő részt, és azt emelte be beszédébe. Ez azért érdekes, mert az eddig általam vizsgált kompilátorok (Csúzy Zsigmond, Stankovátsi Leopold és Kelemen Didák) rendszertelenül válogattak a szentírási jelzők közül. Feltételezhetjük, hogy a jelzőket Pázmánytól vette, azok megmagyarázását, alátámasztását egy-egy latin idézettel már más forrásból építhette a beszédébe, ugyanis találkozunk olyan latin idézetekkel, amelyek nem szerepelnek a jezsuita hitszónok beszédében. Mivel a szerző ferences rendi szerzetes, és ezen rend tagjai a szegényebb társadalmi rétegeknek prédikáltak, ezért ez a metaforaválasztáson is megfigyelhető, csupa olyat épített a beszédébe, amelyet az egyszerű nép megért, sőt azt is mondhatjuk, hogy a létfenntartáshoz szükséges dolgokat nevezi meg.

Itt egy rövid kitérőt tennék a lapszéli jegyzetekre. Mokos Domokos ugyanis, akárcsak Pázmány, lapszéli jegyzeteket használt. Ezek között találunk bibliai hivatkozásokat, egy latin idézet fordítását, és három megjegyzést latinul. Összesen kilenc darab szentírási hivatkozást találunk a ferences prédikátornál, ebből hat Pázmánynál is megtalálható.

A szövegátvételek

Pázmány prédikációja úgy épül fel, hogy az elején felsorolja a már fent említett metaforákat, majd követ-

kezik egy rövidebb rész (három bekezdés), melyben „...két hasznát és felséges méltóságát adja előnkben az Isten Igéjének”⁴⁷. Ezt követi a *propositio*, majd négy dolgot sorol fel és mutat be, amelyek az Isten Igéjének hallgatását üdvösséges és gyümölcsözővé teszik. A végén pedig rövid összegzés található.

Mokos Domokos beszéde szinte ugyanúgy épül fel, mint Pázmányé, azzal a különbséggel, hogy nagymértékben tömörít. Nála is megfigyelhetőek a szöveg elején lévő metaforák, majd a Szentírás hasznosságáról ír, illetve a Pázmánynál szereplő *propositiót* beépíti a szövegébe, bár nincs külön jelölve a marginális jegyzeten, és végül: az azt segítő négy dologból, hogy lelki életünk épülésére váljon az Isten Igéjének hallgatása, csak kettő található, valamint nála is megfigyelhető egy rövid befejezés.

Többféle szövegátvételi mód különböztethető meg Mokosnál, azonban a legfőbb módszere a fordítás. Vannak helyek, ahol szó szerinti fordításról beszélhetünk, de vannak (ez jellemző a leginkább), ahol hozzátold néhány kifejezést az eredetihez. A betoldott kifejezéseknek a legfőbb szerepük a magyarázat. A beszéd azonban nemcsak fordítás, hanem megszerkesztett (kompilált) prédikáció. Ez leginkább a bemutatott metaforákon látszik, de abban is megmutatkozik, hogy milyen szövegrészeket vesz át és épít bele a szövegébe. Erre a következő sorok és táblázatok fognak bizonyítékot szolgáltatni. Megpróbáltam az imént felsorolt valamennyi szövegalkotási technikára példát hozni.

Mokos Domokos

„Patem Y w dnssnim swatem Ewangelium sam Krystus pan nge w nekterem podobenstwi ale zretedlnymi slowmi slowa Božihó dwa užitky predklada nam, ktere užitky, aby sme lepsseg pochopit mohli rozpamatugme se na to, že mezi inymi nedostatki, w kterých postawene gest pokoleni lidske dwa welke nedostatki nachazaju se: prwni nedoztatek gest, že človek z gakukolwek pilnostu usiluje se pobožne, a bohobogne žiwim biti, wssak ale podle pisma swateho *Nescit -- an amore vel odio dignus sit* Eccli 9. newi, ani ysti neni z daliss hnevu, aneb Miloský Boskej hoden gest, Druhý nedoztatek gest, že človek gakokolwek nagdlzuje žiwi bi bil, predca wssak hroznu smrt gednuc okusiti musi.”⁴⁸

Pázmány Péter

„De a mái Szent Evangeliomban, Christus Urunk, példák és hasonlatosságok árnyéka-nélkül, világos tanúsággal, két hasznát és felséges méltóságát adja előnkbe az Isten Igéjének. Ezeket, hogy jobban ércsük: jusson eszünkbe, hogy a számkivetett és sok világi alkalmatlanságokkal terheltetett ember nemzet nyomorúsági-között, két súlyosb és közönségesb inség vagyon: első az; hogy, akár-mely szorgalmatos vizsgálással élyen az ember: *Nescit, utrum odio, an amore sit dignus*; nem tudgya, ha Isten kedvében vagyon-e, vagy haragjában. Másik az; hogy akár-mely sokat élyen: de halált, mely minden félelmes dolgoknál retteneteseb, ugyan meg kel kóstolni.”⁴⁹

A példából jól látható, hogy Mokos Domokos szinte szóról szóra lefordította Pázmányt. Néhány helyen észrevehető, hogy betoldott néhány szót. Ilyen például a felsorolásnál a „nedoztatek” (alkalmatlanság), vagy a latin idézet előtt hozzáteszi, hogy a „podle pisma swateho” (a Szentírás szerint). Visszatérve a latin idézethez, észrevehetjük, hogy a ferences prédikátor két szót kihagyott (rövidített), a fordítás azonban szinte megegyezik a magyarral. A citátum után kiegészíti azzal, hogy nemcsak „nem tudja” („newi”), hanem „nem biztos” („ani ysti nneni”) abban, hogy mikor van Isten haragjában vagy kedvében. Itt azonban felmerül egy kérdés. Angela Škovierová egyik tanulmányában⁵⁰ Mokos Domokos prédikációiban elem-

zi az egyházatyák latin idézeteinek fordítását. Ebben azt írja, hogy a ferences prédikátor fordította le ezen szerzők szövegeit. Ezt az állítást nem célozom megcáfolni, hiszen az általam vizsgált szövegben nem hivatkozik semmilyen egyházatyára, azt azonban nem tartom elképzelhetetlennek, hogy más Pázmány-beszédeket is használt forrásként,⁵¹ és az ott szereplő egyházatyáktól származó latin idézetet átvette, és magyarából fordította szlovák nyelvre.

A következő példa azért figyelemre méltó, mert megfigyelhető benne az, hogy más forrásokat is használt a szerző, nem csak Pázmányt. Ezt mutatja a latin idézet, amely nem szerepel a forrás szövegében.

Mokos Domokos

„Nechcel Buch wssemohuci, abi werný a milý Služebnik geho Mogžiss, gakým kolwec spůsobem yssil slisseti slowa geho, ale když chcel z Panem Bohem zmluwatise, prikazal mu Buch wssemohuci: rikagicé *Solve calceamentum tuum*⁵² abi tatissto wisul znach swich obuw swogu, a atak abi se priblizil k mistu tomu, nakterem mel slisseti Slowo Boží. Ano y lidu Yzraelskemu prwe nežli mel snimi mluwiti, prikazal ostre, abi se za tri dni ktomu pristrogili: guss.”⁵³

Pázmány Péter

„Először: nemakará Isten, hogy az ő kedves szolgálja *Mojzes*, készületlen járúlna szavainak halgatásához: hanem, mikor vélle akara szállani, meghagyá, hogy levonnnya saruját és úgy közelgessen a helyhez, mellyen az Isten szavát halgassa. Hasonló dolgot parancsola *Josué*-nak. A sidók sokaságának **harmad-napi készületet rendelé, mi nek-előtte nékik szóllana.**”

A latin idézet mellett feltűnik, hogy József helyett Izrael népét („lidu Yzraelskemu”) használja, valamint észrevehetőek a hozzátoldások is. Ezeket feltehetően a fordítás megkönnyítése miatt építi bele a szövegébe. Az ehhez hasonló betoldások nem csak itt figyelhetőek meg, hanem szinte mindegyik átvételnél.

Annak legerősebb bizonyítékául, hogy Mokos Domokos Pázmányt használta forrásként, azoknak a szövegrészeknek az átvétele említhető, ahol a jezsuita hitszónok sem hivatkozik más forrásra. Ezekben a szövegekben különböző példákat, történeteket olvashatunk, amelyek egy-egy bonyolultabb gondolat megértését

segítik. Három ilyen történet átvételével találkozunk. Feltehetően azért vette át a jezsuita hitszónoktól ezeket a részeket, mert a ferences szerzetes a szegényebb, alacsonyabb sorban lévő népnek prédikált, akiknek a különböző teológiai fogalmakat nem magyarázhatta az egyes ókeresztény írók, vagy akár középkori teológusok szavaival, mert nem értették volna meg. Pázmány beszédében viszont talált olyan szövegrészeket, amelyek érthetően és egyszerű példákkal mutatják be az adott problémakört, így a hallgatók könnyedén megérthették azt. A most következő táblázatokban ezeket a szövegrészeket láthatjuk.

Mokos Domokos

„Nebo gako napriklad kdyz mnoho malich dietek widime, a newieme čige gsu, anebo kdobi gim Otcem bil: a mezi tymto widime, že člowek nekterý wola sinačka sweho, hnedki wirozumiwame, že ktore z dietek tých zchopise na hlas geho, žebi ono bilo ditakem geho, a žebi on bil Otcem geho...”⁵⁴

Pázmány Péter

„Miképpen azért, ha együtt sok gyermeket látunk és nem tudjuk ki, ki fia; azonban egy ember kiáltya fiát: a ki erre a szóra megindúl tudjuk, hogy az a fia.”⁵⁵

A példa alapján nyilvánvaló, hogy Mokos Domokos kibővíti a Pázmány idézetet, és sokkal alaposabban magyarázza el a helyzetet, ugyanis a szlovák nyelvű szövegben nem csak azt olvassuk, hogy „čige gsu” („ki, ki fia”)⁵⁶, hanem fordítva is elmondja ugyanazt „kdobi

gim Otcem bil” (ki lehet az apjuk). Ugyanez megfigyelhető az utolsó részben is, amikor is nem csak azt írja le, hogy „žebi ono bilo ditakem geho” („hogy az a fia”), hanem itt is kiegészíti azzal a mondattal: „on bil Otcem geho” (ő az apja).

Mokos Domokos

„Wgem ga ô tem dobre, že kdibi sme mi znali, že sam Krystus Pan w osobe sweg bude učiti w kostole, wsseci bi sme z weliku žadostu pospichali k slisseni slowa Božihó...”⁵⁷

Ennél a résznél érdekes az, hogy a Pázmány egyes szám második személyben írja a szöveget, Mokos pedig egyes szám első személyben kezdi: „Wgem ga ô tem dobre...” (nagyon jól tudom), és utána többes szám első személyben folytatja: „že kdibi sme mi

Pázmány Péter

„Ha tudnád, hogy Christus ő-maga prédikál: nem nagy kívánsággal futnál-e hogy ötöt halgatlád?”⁵⁸

znali,...” (ha tudnánk). Ezzel szemben a jezsuita hitszónok egyes szám második személyben mondja el a történetet. Továbbá itt is megfigyelhetünk néhány hozzátoldást a szövegrészlet elején és végén a Pázmány-féle szöveghez képest.

Mokos Domokos

„Potem nachazaguse takowý, kteri učeni, ktere slissa, priwlastnugu sebe ale wssak nicmeneg, to činia, co nekdý učinila, gedna mrska stara Baba, ktera kdyz na smetisku nassla zrkadlo, wzhleduce se do neho, a widice wnem mrsku twar swogu, welice rozhnewala se, a zahodila zrkadlo to mluwice takto: Yodne powida powalowalo si sa na smetisku, ponewac tak mrske twari ukazugess. y—odhodil Takrownym spusobem lide takowy slissice slowo Boží a widice gako w negakem zrkadle neprawost žiwota sweho, neusilugu se, abi okrasnili, a cistotne učinili swedomi swe. ale radneg zloreča, a hnewagu se na kazatele, ze gim ukazuge Neprawost gegich, ze se gich dotika, že gich na cestu spaseni wecneho napomina: preto takowim možepa wedeno biti *Perditio tua exte Israel.*”⁵⁹

Az utolsó szövegrészben együtt látható meg mindaz, amit eddig részletekben mutattam meg. A kihagyás, a hozzátoldás, és egyik másik forrás használata. Azonban felfigyelhetünk egy javításra is. A kéziratban szerepel áthúzva az „y odhodil” kifejezés. Több javítással találkozunk, de az áthúzott szövegek egy-egy szóval később előfordulnak, azaz a kompilátor rossz helyre írta az adott szót. Ez a szókapcsolat más formában azonban már szerepelt (zahodila). Ebből az következik, hogy a ferences szerzetes egy figyelmetlenségi hibát követhetett el. Véleményem szerint a kompilatori

Pázmány Péter

„Mások vannak, kik magokra vészik, a mit mond a prédikátor; de azt cselekszik, a mit egy rút aszszonyrúl hallottunk: ki, mikor a szeméten egy darab tüköröt talált volna, belé-tekintvén, meglátá tőpörödött, úndok ábrázattayt; és nagy haraggal elveté a tükört, azt mondván, hogy métán vettetett a szemétre, mivel ily rútat mutat, nem wévé-észbe, hogy nem a tükör wétke, hogy a rútat rútnak mutatta. Ezek-is látván az Isten Igéjének tiszta tükörében magok ocsmányságát, nem azon igyekeznek, hogy ennek nézéséből ékegessék moagokat: hanem, hogy szidalmazák, a ki megmutattya rútságokat.”⁶⁰

munka során eltévesztette a sorokat, és így még egyszer leírta az adott kifejezést, és ezt észrevéve kijavította azt. Ez a hiba is annak bizonyítéka, hogy Mokos Domokos Pázmány Péter prédikációját használta forrásként.

A fentiekből következhethet, hogy a többi beszédhez is felhasználta a jezsuita hitszónok beszédeit, legalábbis a második, és a harmadik kötethez, de ahhoz, hogy ezt bizonyítani tudjuk a többi szöveg forrásvizsgálatát is el kell végezni, ez azonban hosszabb folyamat. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Gizela Gáfríková, *Zabúdané súvislosti (Štúdie o slovenskej literatúre 17. – 18. storočia)*, Bratislava, Slovak Academic Press, 2006, 116.
- 2 Dolgozatomban Mokos Domokossal kapcsolatban a szlovák nyelv kifejezést használok, bár tisztában vagyok vele, hogy a XVII–XVIII. században még nem beszélhetünk szlovák nyelvről, hanem annak bizonyos fajtáiról. Az evangélikusoknál a biblikus cseh (bibličina) terjedt el, ez a katolikusoknál nem felelt meg, mert túl elavultnak tartot-

ták, ezért Pázmány a Nagyszombat környéki nyugatszlovák nyelvjárást választotta szlovák munkatársaival, a szlovákság visszatérítésének eszközeként. Ezt jezsuita-szlováknak is mondják, mai szóhasználattal azonban „nyugatszlovák kulturális nyelvnek nevezzük. (Käfer István, *A miénk és az övék (Írások a magyar-szlovák szellemi kölcsönösségről)*, Bp., Magvető, 1991, 13–14.)

- 3 Angela Škovierová, *Životopisy svätých ako inšpiračný zdroj v kázňach 18. storočia (Na príklade kázňovej tvorby Domini-*

ka Mokoša) = Svätce a jeho funkcie v spoločnosti II., Szerk., Kozíak Rastislav, Nemeš Jaroslav, Bratislava, Chronos, 2006, 119.

- 4 Hargittay Emil, *Pázmány és a kompiláció = Pázmány Péter és kora*, szerk. Hargittay Emil, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely, 2), 251.

- 5 Ocskay György, *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációjában*, Itk, 1982, 442–448.; Hargitai Andrea, *Kelemen Di-*

- dák prédikációinak Pázmány-kompilációi, ItK, 2001, 638–656.; Maczák Ibolya, *A kanonikus plágium (Szövegalkotás a barokk prédikációkban)*, ItK, 2003, 261–276.; Tasi Réka, „Ha pedig immár kérvényátok tudni...”: Illyés István prédikációs-kötetének használati lehetőségei, *Studia Litteraria* XI, szerk. Bitskey István, László Imre, Debrecen, 2003, 168–177.; Maczák Ibolya, „Non omnis moriar” A Pázmány-kultusz sajátos formája: a kompiláció = Textológia és forráskritika: Pázmány-kutatások 2006-ban, szerk. Hargittay Emil, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2006, (Pázmány Irodalmi Műhely, 6), 125–138.; Maczák Ibolya, A „Pázmány előtti” mondat = A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig, szerk. Szilágyi Csaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba, 2006 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti Konferenciák, 2), 261–264.
- 6 (Dominik Mokoš) 1718-tól 1776-ig élt. 1738-ban Galgócon lépett be a ferences rendbe, Okolicsnóban és Szegezen tanult filozófiát, és teológiát. 1744-ben szentelték pappá. Alsósebesen, Sztropkón, Körmöcbányán, Okolicsnóban, és Beckóban működött mint prédikátor, vikárius, tanár és krónikás. Ezen kívül misszionárius volt Sáros falvaiban, a Szepességben, Árván és Lengyelországban. (*Slovenský Biografický Slovník [od roku 833 do roku 1990] IV.*, Martin, Matica Slovenská, 1990, 211.
- 7 Gáfríková, i. m. 116.
- 8 1721–1792, iskoláit Szokolcán végezte, majd 1740-ben belépett a rendbe, majd 1746-ban pappá szentelték. Egerben, Vácott, Léván, Szécsényben, Eperjesen, Galgócon, Beckóban és végül Szokolcán működött mint orgonista, és zenetanár. A prédikációk mellett számos egyházi éneket is szerzett. (*Slovenský Biografický Slovník [od roku 833 do roku 1990] I.*, Martin, Matica Slovenská, 1986, 106.)
- 9 Jozef Minárik, *Baroková literatúra (svetová, česká, slovenská)*, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladstvo, 1984, 294.
- 10 Uo. 294.
- 11 Mokoš Domokos, II, *Sermo pro Dominica Sexagesimae et pro Dominica*, 129. (A továbbiakban Mokoš)
- 12 Szelestei N. László, *Magyar ferences prédikációs gyakorlata a 17. században (Csíksomlyói kéziratok prédikációi)*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2003, (Pázmány Irodalmi Műhely, Források 4), 8.
- 13 A kötetek címét, és a kötetekben szereplő prédikációkat is betűhív átirással közlöm.
- 14 *Sanctuarium Dei seu Sermones Panegyrico-morales in quaedam Festa per Hungariae Regnum celebrari solita*. A kötet a 155 AN 1 jelzet alatt található.
- 15 *Sanctus Franciscus praevijis Orationum studijs quid faciat instructus? Non sibi soli vivere, sed et alij prosicere vult Dei zelo ductus. Hic praedicando circuit, et quem non homo docuit sit doctis in stuporem: virtutum verba loquitur, novumque nova sequitur Militia Ductorem*. A kötet a 155 AN 2 jelzet alatt található.
- 16 A harmadik kötet a 155 AN 3 jelzet alatt található.
- 17 *Pro Gloria Dei Honore B. V. Mariae sinelabe originali conceptae, ac involatae et intemeratae Maginae Matris Dei, necnan veneratione o.o.s.s. Totius Curiae Coelestis cedant Sermones Panegyrico-Morales in quadam Festa per Hungariae Regum celebrari solita compilati, et conscripti per Patrem Dominicum Mokoš indignum Alumnum se(u) Professum Ord. Min. S. P. Francisci Refor. Provinciae SS. Salvatoris in Hunga*. 1758. A kötet a 155 AN 4 jelzet alatt található.
- 18 I. *Sermones seu Meditationes de quatuor Novissimis hominis. Christiano Homini valde utilissimis. nam sic ait Ecclesiasticus cap. 6. v. 40.*; II. *Selectarum quarum Dictionum Panegyrico-Moralium in quaedam Festa per Hungariae Regnum celebrari solita*. A kötet a 155 AN 5 jelzet alatt található.
- 19 *Sermones pro SS Missionibus, et pro omni eventu inservientes ex variis Authoribus excerpti, et compilati P. Capistrani Krajcsinovszki ord. Minor. Strict obvae S. P. Francisci Provinciae Hungariae SS. Salvatoris profests*. A kötet a 155 AN 6 jelzet alatt található.
- 20 (Kapistrán Krajčinovský) 1719-ben született Eperjesen, 1737-ben lépett be a ferences rendbe. 1762-től 1765-ig a galgócú rendház házfőnöke, majd 1774-től 1777-ig a salvatoriánus provincia provinciálisja. A fent megnevezett kéziratok beszédekén kívül még egy prédikációs-köteve van, amely missziós céllal írt *sermók*at tartalmaz, és amelyet 1763-ban Kassá adtak ki. A kötetből eddig egyetlen példányról tudunk, amely a Szlovák Nemzeti Könyvtárban található. A nyomtatványhoz függeléként énekek és imádságok is tartoznak. (<http://www.frantiskani.sk/nekr/08/krajcinovsky.htm> 2010.11.29.)
- 21 *Et haec/DEO/ Ter optimo ter maximo,/Immensio incomprehensibili,/Jussitiae Soli/Providentiae Abyssio,/Miseriordia Parenti,/Regi saeculorum immortalis :/et invisibili/DEO (F/Trino, et Uni :/Aeterno totius Universitatis./ CREATORI/ Rectori Judici :/Vita, et Salutis Auctori nec non/Electae et dilectae aeterni Patris Filiae / Verbi Incarnati Genitrici,/ Spiritus Sancti Sponsae,/Sanctissimae TRINITATIS Tabernaculo/Coelorum Reginae, Angelorum Dinae :/ Peccatorum Advocatae, et Resugia,/ Virgini MARIAE/ Omnibus deique Sanctis,/Ecclesiae Triumphantis,/Proceribus consecro/ Offero, et immolo/indignus, et insimus/Ordinis minorum/Reformatorem/Sancti FRANCISCI Seraphiei/ Provinciae Hungariae/Sanctissimi Salvatoris/ Frater Dominicus Mokoss.*
- 22 Pázmány Péter, *Minden vasárnapokra és egy-nehány Innepre rendelt evangeliokrul predikaciok*, Posony, 1636.
- 23 Ld. Kovács Gergely, *Szövegalkotási tendenciák Pázmány Péter vitairataiban, a kompiláció és a helyesírás kérdései = Tudományos Diákköri dolgozatok*, szerk. Hargittay Emil, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba, 2003 (Pázmány Irodalmi Műhely. Opuscula Litteraria, Tudományos Diákköri Dolgozatok, 1), 7–24.
- 24 *Semen est Verbum Dei (Semen gest Slowo Bozi) (Lucae 8), Qui ex Deo est Verbum Dei audit (Kdo z Boha gest slowo Boske slissy) (Joann. 8. v 47.)*
- 25 Lukácsy Sándor, *Isten gyertyácskái. Metafordák a régi magyar prédikációkban = I. S., Isten gyertyácskái*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1994, 118.
- 26 Nanyista Boglárka, „Hétköznapi tapasztalattól a titkos tanításig” A tudományos gondolkodás változatai Pázmány Péter prédikációiban, http://sermones.elte.hu/?az=327tan_plus_nbogi 2008. október 20.
- 27 Kecskeméti Gábor: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet*, Bp., Universitas, 1998, (Historia Literaria, 5), 61.
- 28 Lukácsy, i. m., 124–127.
- 29 Bartók István, „Sokkal magyarabban szólhatnánk és írhatnánk”: Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között, Bp., Akadémiai–Universitas, 1998, 269.
- 30 Bitskey István, *Humanista erudíció és a barokk világkép: Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai, 1979 (Humanizmus és Reformáció, 8), 140.
- 31 *A loci communes* olyan gyűjtemény, melyben szentírási idézetek vannak összegyűjtve. Ld. Helmut Zedelmaier *De ratione excerpendi = Mapping the world of learning: the Polyhistor of Daniel Gregor Morhof*, szerk. Françoise Warquet, Wiesbaden, 2000, 80–83.
- 32 Ezeket a segédkönyvekről (konkordanciákról) is említett tesz mind Sík Sándor, mind Bitskey István.
- 33 Madas Edit, *Középkori prédikációirodalmunk történetéből*, Debrecen, Kossuth, 2002, 130.
- 34 Kecskeméti, i. m., 110–111.
- 35 Tüskés Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai*, Bp., Universitas, 1997, (Historia Litteraria, 3), 65.
- 36 Uo., 85.
- 37 Mokoš, 127.
- 38 Uo. 127
- 39 Pázmány Péter *Összes munkái*, VI. Kanyurszky György, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1903., 582. [A továbbiakban: PPÖM IV]
- 40 Mokoš, 127.
- 41 PPÖM IV, 582.
- 42 Mokoš, 127.
- 43 PPÖM IV, 582.
- 44 Mokoš, 127.
- 45 PPÖM IV, 582.
- 46 Mokoš, 127.
- 47 PPÖM IV, 582.
- 48 Mokoš, 127–128.
- 49 PPÖM IV, 582.
- 50 http://slavu.sav.sk/casopisy/slavica/2003_02/2003_02.pdf (2010.05.10)
- 51 Mokoš Domokos Advent első vasárnapjára írt prédikációjának témája megegyezik Pázmány ugyanazon vasárnapra írt beszédével (Az utolsó ítéletről), részletesebb szövegvizsgálat azonban nem végeztem.
- 52 Exod. 3.
- 53 Mokoš, 128.
- 54 Mokoš, 128.
- 55 PPÖM IV, 583.
- 56 Itt nem szó szerinti fordítás történt, ugyanis az idézett szlovák szövegből hiányzik a fia szó.
- 57 Mokoš, 129.
- 58 PPÖP IV, 584.
- 59 Mokoš, 130.
- 60 PPÖM IV, 589–590. ■

Hajtman Kornél (Párkány, 1985): a beszercebányai Béli Mátyás Egyetem Hungariztika Tanszékének doktorandusz hallgatója. Párkányban él.